Bojana Schubert
Zavod za lingvistička istraživanja
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
bmarkovi@hazu.hr

DOI: https://dx.doi.org/10.21857/9e31lhz4qm
Izvorni znanstveni rad

KOJE JE PISCE BENEŠIĆ NAJVIŠE VOLIO? O KORPUSU BENEŠIĆEVA JEDNOJEZIČNIKA*

Vi niste arbitar znanja, gospodine. Vi ste mu knjižničar.
Nije na vama da sudite o važnosti ovih riječi,
nego da jednostavno dozvolite drugima da to čine.

Pip Williams, *Rječnik izgubljenih riječi*

Nedovršeni Benešićev *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* temelji se na citatima iz gotovo petsto književnih djela napisanih u razdoblju od polovice XIX. do polovice XX. stoljeća. Pisce, njih više od stotinu, i djela iz kojih će vaditi zanimljive leksičke potvrde i porabe za svoj je *Rječnik* odabrao sâm Julije Benešić četrdesetih godina XX. stoljeća.

Nas u ovom istraživanju zanima nekoliko stvari. Najprije nas zanima koje je autore iz donjega vremenskog rubnika Benešić uvrstio na svoj *Popis pisaca i djela*, a koje je izostavio. Zatim nas zanima u kojoj je mjeri Benešić uistinu ekscerpirao citate iz djela svih odabranih autora. Naime, tijekom obrade kartične građe pokazalo se da su djela nekih autora konzultirana u velikoj mjeri (npr. Krležina *Kletva*), a druga sasvim rijeko (npr. Krležine *Balade Petrice Kerempuha*). Pitamo se naposljetku i zašto su neki dijelovi korpusa u *Rječniku* prešućeni – je li riječ o autorskom previdu ili o određenim jezičnim stavovima i jezičnoj ideologiji vremena u kojem je *Rječnik* nastajao.

* Zahvaljujem recenzentima na pomnu čitanju i mnogobrojnim korisnim uvidima i komentarima koji su mi pomogli jasnije i preciznije izložiti rezultate istraživanja i zaključke koji iz njih proizlaze. Svi su propusti u radu isključivo moji.

Ključne riječi: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, Julije Benešić, korpus, jezični stavovi, jezična ideologija

1. UVOD

Osamdesetogodišnja povijest nastajanja *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, koji je u struci poznatiji kao *Benešićev Rječnik*, zanimljiva je i složena. Davnih četrdesetih godina 20. stoljeća rođena je ideja o izradi rječnika koji bi se temeljio na citatnim potvrdama iz hrvatske lijepe riječi, kao dopuna Iveković–Brozovu i Akademijinu rječniku (Hamm 1985: IX). Ideju je u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti počeo provoditi svestrani kulturni djelatnik, leksikograf, književni kritičar i polonist Julije Benešić (1883. – 1957.), rodom Iločanin. On je izdvojio, kako kaže, sto i sedam po njegovu mišljenju ponajboljih književnika, a da je pritom pazio da budu iz svih generacija tijekom stotinu godina i iz svih naših krajeva (Benešić u: Hamm 1985: XXIV, XXVI). Za njegova života nastala je tako golema kartoteka na temelju koje je priredio, ali nije objavio, prvih dvanaest svezaka *Rječnika*, točnije od natuknice *a* do natuknice *rzati*.[1] Tridesetak godina nakon njegove smrti te su sveske objavili Josip Hamm, Josip Vončina i Milan Moguš od 1985. do 1990. pod uredništvom Marijana Matkovića. Neobrađena pak kartična građa od slova S do slova Ž stajala je po strani do 2008. godine kada brigu o njoj preuzima Zavod za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije u kojem dovršavanje *Benešićeva Rječnika* postaje središnjim strateškim projektom. Otada do danas objavljena su tri oveća sveska s natuknicama od *s* do *uljudba* i s provedenom metodološkom leksikografskom obnovom pri čemu se najviše ističe pisanje punih bibliografskih podataka uz pojedine citate, za

[1] U *Priručniku za proučavanje povijesti leksikografije* (Putanec 1992) pronalazimo podatak da je dio građe za svoj *Rječnik*, oko 60000 listića, Benešić preuzeo 1945. iz Nakladnoga zavoda Hrvatske kamo je ta građa prenesena iz Hrvatskoga izdavačkog bibliografskog zavoda (HIBZ). Naime, 1942. na poticaj Stjepana Ivšića u HIBZ-u se pristupilo ispisivanju građe iz literature druge polovice 19. stoljeća do četrdesetih godina 20. stoljeća radi aktualizacije Iveković–Brozova rječnika. Danas ne možemo znati koliko je te građe utkano u *Benešićev Rječnik*, no ako vjerujemo Benešićevim riječima, većina ipak nije iz toga izvora: »Pri izradbi ovoga Rječnika služio sam se ponajviše gradivom, što su ga u tu svrhu, a po mojoj uputi, sabirale pomoćne sile, koje mi je za ovaj posao dodijelila Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.« (Benešić u Hamm 1985: XVII).

razliku od prvih dvanaest svezaka gdje je navođeno samo prezime autora pa se ne može znati iz kojega djela i vremena potječe pojedini citat (Nikolić-Hoyt 2013: IV–X).[2] Zavodski Benešićev tim obrađuje kartoteku zadnjih dvaju svezaka (16. i 17.) u rasponu građe od *uljuditi* do *žvrljak*, a kad se dođe do *žvrljka*, planirana je metodološka revizija prvih 12 svezaka kako bi u konačnici *Benešićev Rječnik* bio jedinstveno i ustavljeno djelo.[3]

Nakon kratkoga povijesnog osvrta, posvetit ćemo se najavljenoj temi ovoga rada, a to je Benešićev odabir korpusa za jednojezičnik i njegov odnos prema svekolikoj građi koja se u tom korpusu nalazi. S obzirom na to da *Rječnik* teži obuhvatiti turbulentno stogodišnje razdoblje hrvatske književnosti koja je nastajala u složenim političkim okolnostima, od preporoda koji se razvio u tada još feudalnoj Habsburškoj Monarhiji, preko nastojanja hrvatskih vukovaca tijekom Austro-Ugarske i Kraljevine SHS, do jezičnih mijena za Endehazije i naposljetku Jugoslavije u kojoj je *Rječnik* osmišljavan, jedan rad neće dostajati za temeljitu analizu rječničkoga korpusa. Tako mislimo zato što je tijekom toga vremena, a unutar različitih političkih režima, na snazi bio različit odnos prema jeziku općenito, a onda i prema jeziku književnih djela koji je u novim izdanjima nerijetko »prekrajan« kako bi se lakše pripasao vladajućim trendovima. Drugim riječima, u dvama ili trima izdanjima istoga djela, jezik može biti sasvim drugačiji pa nije svejedno koje se izdanje u *Rječniku* citira, što potvrđuju i paralelne korpusne glose uvedene kao metodološka novina od 14. sveska (Nikolić-Hoyt 2017b: IX).[4]

---

[2] Svaki »novi« svezak ima metodološku nadogradnju. Tako su u 14. svesku uvedene paralelne korpusne glose u smislu oprimjerivanja istoga leksema u više različitih izdanja istoga književnog djela, ako se ona slovopisno ili jezično razlikuju, kako bi se sačuvao podatak o povijesnim jezičnim mijenama. Najveća je metodološka novina 15. sveska *Benešićeva Rječnika* mogućnost pretrage i korištenja Indiga, elektroničkoga knjižnog korpusa sastavljena od djelâ iz Benešićeva *Popisa* koji obrađivačima omogućuje pronalazak leksema i/ili njihovih oblika kojih nema na Benešićevim karticama, a koji upotpunjuju i pomažu leksikografsku obradu (npr. leksičke dopune semantičkim gnijezdima, određeni/neodređeni oblici pridjeva, konotativna značenja pojedinih leksema ako ih nema na karticama i sl.) (v. Nikolić-Hoyt 2017a, 2022). Međutim, takva se obrada unekoliko odmiče od Benešićeva odabira građe za *Rječnik*.

[3] Voditeljica je projekta i jedna od priređivačica *Rječnika* Anja Nikolić-Hoyt (od 2008.), a uz nju *Rječnik* priređuju Ivana Filipović Petrović (od 2008.), Bojana Schubert (od 2011.) i Petra Košutar (od 2024.).

[4] Primjerice, u slovopisno-jezičnom su neskladu izdanja Leskovarovih djela objavljena početkom 20. stoljeća i ona objavljena za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, ili Kozarčevi *Mrtvi kapitali* objavljeni 1890., 1924. ili 1950.

Ograničit ćemo se stoga ovom prilikom na nekoliko problemskih mjesta koja želimo rasvijetliti, a koja ćemo objasniti u idućem poglavlju.

2. ŠTO, ZAŠTO I KAKO – O CILJEVIMA ISTRAŽIVANJA I METODOLOGIJI

Kako je najavljeno u nacrtku, u radu ćemo se usmjeriti na nekoliko tema. Prvo, zanima nas donji vremenski rubnik i razdoblje hrvatskoga narodnog preporoda: što je za Benešića značio »preporod« i koje je preporodne pisce uključio među izvore za svoj *Rječnik*. Drugo, zanimaju nas mjesni rubnici, to jest, istražit ćemo mjesta rođenja pisaca uključenih u *Rječnik* kako bismo dobili dojam o tom je li Benešić u svoj *Rječnik* uključio pisce s čitavoga teritorija današnje Republike Hrvatske ili je favorizirao, odnosno preskočio, pisce iz određenih podneblja. Treće, istražit ćemo koliko je koji autor s popisa *Pisci i djela* u *Rječniku* zaista citiran. I četvrto, pogledat ćemo postoje li prešućeni dijelovi korpusa – oni koje Benešić jest uvrstio u *Popis*, ali nije uvrstio u abecedarij svojega *Rječnika*. Da bismo se približili odgovorima na ta pitanja, istražit ćemo Benešićev korpus *izvana* i *iznutra*.

U analizi korpusa izvana usporedit ćemo Benešićev popis *Pisci i djela iz kojih su uzeti primjeri* (objavljen u prvom svesku 1985.) s povijesnim pregledima hrvatske književnosti (npr. Barac 1954, Jelčić 2004) kako bismo dobili dojam o tom koji su se pisci smatrali preporodnima u Benešićevo vrijeme i koji se takvima smatraju danas, te koje je od njih Benešić uključio u svoj *Rječnik*, a koje je iz njega izostavio. Kao što je poznato, tijekom preporoda u sjevernoj (Banskoj) Hrvatskoj postojala je i književnost pisana kajkavskim književnim jezikom, a neki od glavnih pokretača hrvatskoga narodnog preporoda ujedno su i autori kajkavskih djela u ranijim godinama svojega stvaralaštva. U radu nas zanima kako se Benešić postavio prema tim i takvim piscima te njihovim korpusima i što je za Benešića značio naziv *preporod*?

Istražujući dalje korpus izvana, osvrnut ćemo se na Benešićevu tvrdnju da je pazio da odabrani pisci budu iz svih generacija tijekom stotinu godina *i iz svih naših krajeva* (Benešić u: Hamm 1985: XXIV, XXVI).[5] Pronaći ćemo uz pomoć Hrvatske enciklopedije mjesta rođenja svih pisaca koji su zastupljeni

[5] Isticanje je naše.

u *Rječniku* i pokušati definirati što za Benešića znače »naši krajevi«. Zanima nas zašto je Benešiću taj kriterij bio važan, u kojoj ga je mjeri ostvario i je li bio naklonjeniji piscima s određenih geografskih (jezičnih) područja.

U drugom dijelu analize usmjerit ćemo pažnju na Benešićev korpus *iznutra*. Od digitaliziranih inačica objavljenih svezaka *Rječnika* izradit ćemo elektronički korpus te pomoću alata *Sketch Engine* tražiti podatke o tom iz kojih je pisaca Benešić najviše ekscerpirao. Informacije o čestotnosti citiranja pojedinih djela u odabranu korpusu tražit ćemo samo u novim svescima *Benešićeva Rječnika* (13 – 15) jer se samo ondje donose, već smo spomenuli, potpuni bibliografski podaci uz svaki citat.

I zadnji problem koji želimo istražiti u korpusu iznutra jest fenomen prešućivanja određena leksika. Konkretno, zanima nas je li Benešić u svoj *Rječnik* uključio kajkavske i čakavske lekseme koji su dijelom hrvatske književnosti od preporoda do I. G. Kovačića i Benešićeva rječničkoga korpusa te jesu li takvi leksemi postali rječničke natuknice. U tom segmentu analize najprije ćemo u korpusu književnih tekstova koje je Benešić odabrao za svoj *Rječnik* ciljano tražiti kajkavske i čakavske primjere, a zatim ćemo provjeriti nalaze li se oni u kartičnoj datoteci i u objavljenim svescima *Rječnika*. Tu nećemo težiti sveobuhvatnosti, nego ćemo na odabranim primjerima pokazati Benešićev stav prema neštokavsku leksiku iz odabrana razdoblja hrvatske književnosti.

3. ANALIZA BENEŠIĆEVA KNJIŽEVNOJEZIČNOGA KORPUSA

3.1. Benešićev korpus gledan *izvana*

Korpus *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* analizirat ćemo *izvana* na temelju popisa *Pisci i djela* iz kojih su uzimani primjeri, a koji je objavljen u prvom svesku *Benešićeva Rječnika* (a – burkati) 1985. godine.[6] Taj *Popis* predstavlja rječnički korpus koji je autorski, subjek-

[6] Tijekom detaljna revidiranja *Popisa*, koji je započeo s obnovom rada na *Rječniku* 2008. i objavom 13. sveska (*s – spužvast*), pokazalo se da je Benešić konzultirao ukupno 114 autora, a ne 107 kako navodi 1985., ali i izdanja koja nisu bila navedena na prvotnom *Popisu*, a javljaju se na kartičnoj građi. Ta su izdanja dodana (i dalje se dodaju) u ažurirane inačice *Popisa* (2013, 2022).

tivan, upravo Benešićev izbor iz hrvatske književnosti stogodišnjega razdoblja.[7]

3.1.1. O donjem vremenskom rubniku i piscima koji su uključeni u *Rječnik*

Iz samoga je naslova *Rječnika* vidljivo kako je utvrđen vremenski okvir. U *Rječnik* dakle ulaze citati pisaca koji su stvarali od preporoda, odnosno od polovice 19. stoljeća, pa sve do Benešićeva vremena, odnosno do polovice 20. stoljeća.

Zadržat ćemo se na donjem vremenskom rubniku jer on nije odabran slučajno i uzet ćemo za početak definiciju hrvatskoga narodnog preporoda iz mrežnoga izdanja *Hrvatske enciklopedije*:

> **hrvatski narodni preporod,** naziv za nacionalni, kulturni i politički pokret u Hrvatskoj 1835–48. Niknuo je iz gospodarskoga, političkog i društvenoga razvoja Hrvatske, a u svezi s procesom oblikovanja europskih nacija u XIX. st.

Uzet ćemo iz istoga izvora i komentar o tadašnjoj jezičnoj situaciji:

> Značajnu ulogu u buđenju nacionalne svijesti imala je borba za jedinstveni književni jezik, tzv. ilirski jezik, koji je u doba narodnog preporoda obuhvaćao oba osnovna narječja, kajkavsko i štokavsko. Štokavsko su narječje preporoditelji (ilirci) prihvatili kao zajedničko narodnom jeziku Hrvata i dijela južnih Slavena.

Ne ulazeći u to može li se preporod definirati drugačije i preciznije, smatramo da je poruka u osnovi prenesena: tijekom hrvatskoga narodnog preporoda pisalo se u Hrvatskoj i na kajkavskom i na štokavskom. Iako je općepoznato, vrijedi podsjetiti da je većina preporoditelja rođena u kajkavskoj sredini i da je prvi jezik kojim su pisali po povratku sa stranih sveučilišta bio

[7] Ili riječima urednika Marijana Matkovića: »Kao u izrazito autorskom radu, u izboru primjera vođenom kriterijem ne samo književno povijesnoga nego i subjektivno estetskoga ocjenjivanja, svaka naknadna intervencija urednika ili priređivača bila je nedopustiva« (Matković 1985: VIII).
I u samom predgovoru Benešić napominje: »To je jedna karakteristika ovakvog rječnika: sastavljač *bira* citate prema materijalu, koji ima pred sobom i prema svom ukusu« (Benešić u Hamm 1985: XXIII).

upravo kajkavski književni jezik.[8] Njihovi su književni opusi stoga i kajkavski i štokavski.[9]

Budući da je od hrvatskoga narodnog preporoda neodvojiv naziv *ilirizam*, pogledat ćemo ukratko kako je on definiran u *Hrvatskoj enciklopediji*:

> **ilirizam,** hrvatski književni, kulturni i politički pokret (→ hrvatski narodni preporod) od početka 1830-ih do početka 1850-ih. Često se rabi i kao naziv za književno razdoblje od 1835. do uvođenja apsolutizma (1849), odn. kao oznaka za prvu fazu hrvatskog romantizma.

Zašto čitatelja podsjećamo na definicije hrvatskoga narodnoga preporoda i ilirizma? Definicija tih, za povijest hrvatskoga jezika važnih pojava, ima više, no zajedničko im je to da na oba fenomena gledaju s jedne strane kao na pokret, a s druge kao na razdoblje. Za nas je u ovom radu bitno ustanoviti kako je Julije Benešić gledao na preporod. Je li preporod za njega predstavljao isključivo kronološki kriterij pa je u *Rječnik* planirao uključiti izbor iz svih djela koja su napisana od 1835. godine, ili je pod preporodom razumijevao nacionalni književno-jezični pokret u kojem pobjeđuje štokavska jezična koncepcija te u skladu s tom pobjedom u svoj *Rječnik* uključuje djela hrvatskih književnika pisana isključivo jezikom zasnovanim na štokavštini.

U Uvodu *Rječniku* piše: »Svrha je ovog Rječnika da dade sliku književnog jezika, kojim su pisali hrvatski književnici od vremena ilirskog pokreta (1835.) do početka drugog svjetskog rata …« (Benešić u: Hamm 1985: XVII).

Da bismo odgovorili na pitanje koji su preporodni pisci ušli na Benešićev *Popis*, a koji su iz njega isključeni, moramo reći što nama znači naziv *preporod*. Preporod ugrubo uzimamo kao vremenski odsječak od 1830. i objave Gajeve *Kratke osnove horvatsko-slavenskoga pravopisanja* do 1850., to jest, do konca građanske revolucije i uspostave Bachova apsolutizma, dakle kao razdoblje. Preporodnim piscima nadalje smatramo one pisce koji su živjeli i pisali tijekom toga razdoblja neovisno o tom jesu li se ideološki, kulturološki i jezično priklonili ilirskom pokretu. Već smo najavili da ćemo napraviti popis pisaca koji su tada stvarali, a u tom će nam pomoći povijesti hrvatske književnosti (Barac 1954 i Jelčić 2004), *Hrvatska enciklopedija* (mrežno izdanje) te

[8] Sintagma *kajkavski književni jezik* za nas znači nadregionalni, u dobroj mjeri standardiziran idiom kojim se pisalo i na kojem se objavljivalo u sjeverozapadnoj Hrvatskoj od polovice 16. do polovice 19. stoljeća (usp. Šojat 2009).

[9] Mislimo prije svega na Ljudevita Gaja, Dragutina Rakovca i Ljudevita Vukotinovića.

četvrti svezak *Povijesti hrvatskoga jezika (19. stoljeće)* (Štebih Golub 2015: 113–157). Iz potonje studije prikupit ćemo imena kajkavskih pisaca, jer su ona u zajedničkim povijestima hrvatske književnosti često zaobiđena (Zvonar 2006). Svoj popis usporedit ćemo s Benešićevim *Popisom* i na temelju tablične usporedbe donijeti poneki zaključak.

Tablica 1. Prikaz preporodnih pisaca koji jesu i onih koji nisu uvršteni u *Benešićev Rječnik*

Pisci koji su pisali tijekom preporodnoga razdoblja i koji **jesu** uključeni u *Benešićev Rječnik*[10]	Pisci koji su pisali tijekom preporodnoga razdoblja, a koji **nisu** uključeni u *Benešićev Rječnik*[11]
Antun Mihanović, »Lijepa naša domovina«, Zagreb, 1919.	**Ljudevit Gaj,** *Glogovkinje horvatske* (npr. *Još Horvatska ni propala*) i *Kosenke ilirske*, 1835.
Dimitrije Demeter, 1 »Grobničko polje. Pjesan«, Zagreb 1891. / 2 »Teuta. Tragedija u pet čina«, Zagreb 1891.	**Dragojla Jarnević,** *Domorodne poviesti*, 1843., *Dva pira* 1864.
Petar Preradović, »Djela« (I Pjesme različne, rodoljupke, ljubovke, prigodnice; II Kraljević Marko, Vladimir i Kosara), Zagreb 1918, 1919.	**Janko Drašković,** *Disertatia iliti razgovor darovan gospodi poklisarom* … 1832., i domoljubne pjesme
Stanko Vraz, 1 »Izabrane pjesme«, Zagreb 1851, 1880. / 2 »Đulabije«, Zagreb 1880.	**Ognjeslav Utješinović Ostrožinski,** *Vila Ostrožinska*, 1845.; *Nedjeljko*, 1860.

[10] U lijevom stupcu vjerno prenosimo zapis o autorima i djelima onako kako ih pronalazimo na Benešićevu *Popisu* iz 1985. To znači da su prenijete i pogreške poput »Smrt Smail-age Čengića« umjesto »Čengijića« kako stoji na naslovnici petrinjskoga izdanja iz 1883., ili Dimitrije Demeter umjesto Dimitrija Demeter i sl. Revidiran *Popis* vidi npr. u sv. 15 *Benešićeva Rječnika* (2022).

[11] U desnom stupcu donosimo autore koji nisu ušli na Benešićev *Popis* i neka njihova najpoznatija djela. Nije nam cilj pobrojiti njihove cjelovite književne opuse, nego tek skrenuti pažnju na činjenicu da su i oni u tom razdoblju pisali i objavljivali književna djela.

Ivan Mažuranić, 1 »Smrt Smail-age Čengića«, Petrinja 1883. / 2 »Pjesme«, Zagreb 1895.	**Matija Mažuranić,** *Pogled u Bosnu*, 1842.
Fran Mažuranić, 1 »Lišće«, Zagreb 1916. / 2 »Od zore do mraka«, Zagreb 1927. / 3 »Pjesme«, Slavonski Brod s. a.	**Dragutin Rakovac,** *Stari mladoženja i košarice*, 1832., *Duh* 1832., *Veronika od Desenic*, *Sila ljubavi* 1837.
Antun Nemčić, »Izabrana djela (Putositnice i dr.)«, Zagreb 1898.	**Ljudevit Vukotinović**, *Golub*, 1832., *Pervi i zadnji kip*, 1833., *Pjesme i pripovjetke* 1838., *Ruže i trnje* 1842., *Pesme* 1847., *Trnule* 1867., *Pošasnost ugarsko-hrvatska* 1844.
Ivan Kukuljević Sakcinski, 1»Bugarin«, Zagreb 1842. / »Braća«, Zagreb 1843. / 3 »Pěsme«, Zagreb 1847. / 4 »Leptir«, Zagreb 1859. / 5 »Molitva hrvatskog rodoljuba«, Zagreb 1862. / 6 »Povjestne pjesme«, Zagreb 1874.	**Pavao Štoos**, *Glas kričečega vu pustini* 1833., *Kip domovine vu početku leta 1831. (Nut! Novo leto! Mati – sin – zorja!)*, 1835.
Mirko Bogović, 1 »Pripovijesti«, Zagreb 1859. / 2 »Vinjage«, Zagreb 1861. / 3 »Pjesnička djela« (I Drame, 1893; II Pripovijesti, 1894).	**Josip Marić**, *Indijanski mudroznanec*, 1833.
	Tomaš Goričanec, *Opseđenje i poboj sisečki leta 1593.*, 1837.
	Jakob Lovrenčić, *Presud zvrhu stališa i roda* 1830., *Adolf iliti kakvi su ljudi* 1833., *Petrica Kerempuh iliti čini i živlenje človeka prokšenoga* 1834., *Nove senje vsem lotarije igrašem alduvane* 1838.
	Ignac Kristijanović, *Čtejenja i evangeliomi* 1842., *Ezopuševe basne pohorvačene* 1843.

Gledajući u lijevi tablični stupac primjećujemo da je Benešić u svoj *Rječnik* uključio najzvučnija imena hrvatskoga preporoda, što je logično i očekivano jer je riječ o piscima koji su i u njegovo vrijeme bili dijelom književnoga kanona. No, vrlo brzo upadaju u oči izdanja djela preporodnih pisaca koja Benešić odabire za korpus svojemu *Rječniku*. Mahom su to ponovljena, a ne prva izdanja, pa tako Benešić bira Mihanovićevu *Lijepu našu domovinu* iz 1919. umjesto pjesme s originalnim naslovom *Horvatska domovina* koja je objavljena u *Danici ilirskoj* 1835. Ne uzima u svoj korpus prvo izdanje Mažuranićeva epa *Smèrt Čengić-age* iz 1846., nego uzima 50 godina mlađe izdanje – ono iz 1895. u kojem naslov glasi *Smrt Smail-age Čengića*.[12] Nadalje Benešić odabire Demetrovo *Grobničko polje* i *Teutu* iz 1891., a ne prva izdanja iz 1842., odnosno 1844. Odabire i Vrazove *Đulabije* iz 1880., a ne prvo izdanje iz 1840. te Nemčićeve *Putositnice* i *Kvas bez kruha* iz 1898., a ne ona iz 1845. i 1846.

Razlog takva Benešićeva postupanja mogao je biti sasvim pragmatične prirode te je on možda odabrao izdanja koja su mu u danom trenutku bila dostupnija. Tek da napomenemo, sva se prva izdanja nabrojenih djela i danas čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te ih je Benešić, da je tako odlučio, mogao tamo konzultirati. Je li u pozadini Benešićeve odluke o nekorištenju prvih izdanja neki drugi razlog, ne možemo sa sigurnošću znati, no u Benešićevu obranu valja spomenuti teške okolnosti nastajanja *Rječnika* u kojima se od leksikografa očekivalo da *Rječnik* završi za svega dvije godine, a da građu obradi u svega dva toma (Hamm 1985: XXIX). Danas nam je, s odmakom od tri četvrtine stoljeća i s dostupnim digitalnim alatima, potpuno jasno da to u Benešićevo vrijeme nije bilo moguće.

Pokazat ćemo neke od reperkusija Benešićeva odabira mlađih umjesto prvih izdanja hrvatske književnosti. Poznata je činjenica da su se jezici djelâ hrvatskih pisaca tijekom čitava postojanja hrvatske pismenosti u ponovljenim izdanjima, a osobito nakon autorove smrti, »prekrajala«, popravljala, jezično osuvremenjivala i redigirala s različitim, ne uvijek samo sa stilsko-estetskim i dobronamjernim razlozima. U tom poslu 19. i 20. stoljeće nisu nikakav izuzetak pa je pitanje je li svojim odabirom mlađih izdanja preporodne književnosti Benešić u svojem *Rječniku* propustio pokazati kakav je

[12] Riječ je o izdanju *Pjesme Ivana Mažuranića: sa slikom i autografom pjesnika ter sa fototipijom pjesnika na odru* / izdao Vladimir Mažuranić. Zagreb: Tiskarski zavod Narodnih novina, 1895. To je izdanje u popisu *Pisci i djela* iz kojih su uzimani citati stavljeno kao drugo, ali na kartičnoj je građi najčešće citirano.

bio jezik preporodne epohe te mi i dalje nemamo rječnika ilirizma.[13] U ovom ćemo radu tek *zagrebati pod površinu* i usporediti nekoliko stranica prvih izdanja s onima koja su ekscerpirana za *Benešićev Rječnik*.

Između prvoga izdanja Mažuranićeva epa *Smèrt Čengić-age* iz 1846. i izdanja iz 1895. koje se najčešće javlja na karticama *Benešićeva Rječnika*, te je u skladu s tim citirano u *Rječniku*, najveća je razlika u slovopisu, ali ima i leksičkih nepodudaranja. Tako je 1846. *u sried*, *bèrdjane*, *svietovaše*, *hèrdja*, *mèrki*, *bitje*, *šaptjuć*, *nebesah*, a 1895. *usred*, *brdjane*, *svjetovaše*, *hrdja*, *mrki*, *biće*, *šapćuć*, *nebesa*. Osim slovopisnih izmjena ima i jezičnih razlika: *na noguh* > *na nogah*, *na rukuh* > *na rukah*, *kèrčnu* > *krcnu*, *zadèrktaše* > *zadrhtaše*, *oštro* > *ostro*, *kriepki* > *krepki*, *Hristovu* > *Krstovu*. Razlike su vidljive na fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj razini, već i u našem kratkom i necjelovitom uvidu, a ima ih zasigurno još. Pogledat ćemo nadalje Vrazove *Đulabije* i Demetrovu *Teutu*.

Godine 1840. u Zagrebu su objavljene *Djulabie. Ljubezne ponude za Ljubicu od Stanke Vraza*. Naš letimičan pogled na jezik prvih *Đulabija* i onih koje su u korpusu za *Benešićev Rječnik* (1880.) bio je dovoljan da zaključimo kako je jezičnoga, a i stilskoga prekrajanja bilo dosta. Pokazat ćemo to na sljedećim primjerima u tablici gdje donosimo nekoliko usporednih strofa:

Tablica 2. Usporedba Vrazovih *Djulabija* u izdanjima iz 1840. i 1880.

Djulabie, 1840.	*Djulabije*, 1880.
Usrĕd Ilirie	Sried zemlje slovinske
Grad se ti vidjeva	Bio se grad vidjeva,
U tom gradu stoji	U tom bielom gradu
Ponosita dĕva.	ponosita dieva.
…	…
Ja bi bio srètan,	Ja bih bio sretan,
Slobodan ko tica	slobodan ko ptica,
Da nikad neviděh	Da nikad ne vidjeh
Njeje krasnih lica'.	Njena krasna lica.

[13] Osobno bi mi bilo uistinu zanimljivo i izazovno metodološki osmisliti rječnik ilirizma – čini se da bi glavna okosnica bila upravo u tom bi li to bio rječnik razdoblja i svega što je tada objavljeno na svim hrvatskim književnojezičnim koncepcijama i u svim žanrovima, ili bi to bio isključivo rječnik djela koja se jezičnokoncepcijski i programski svrstavaju u ilirski pokret.

Osim očitih slovopisnih i stilskih preinaka koje se vide u gornjoj tablici, izdvojit ćemo još neke jezične koje smo primijetili uspoređujući dva izdanja: *bi* > *bih*, *tica* > *ptica*, *njeje* > *njena*, *lica* (mn.) > *lice* (jd.), *š njim rodiše* > *od njih rodiše*, *izdavaju* > *odavaju*, *pred očim* > *pred očma*, *Strělj njeje očiuh* > *strielj Njenih očiju*! itd.

I Demetrova *Teuta* iz 1844. doživjela je pravopisnu i jezičnu preobrazbu u izdanju upotrijebljenu za *Benešićev Rječnik* (1891.), npr. *Cvěta* > *Cvieta*, *Sèrdovlad* > *Srdovlad*, *gospodične* > *gospodjice*, *věćnik od Rima* > *rimski viećnik*, *pri pèrvom nasèrnutju Rimljanah u Iliriu* > *za prve navale Rimljana u Iliriju* itd.

Vidi se da slovopis i jezik preporodnih izdanja i izdanja s kraja 19. stoljeća nisu jednaki.[14]

Pogledamo li sada desni stupac Tablice 1, odnosno pisce i djela koji nisu ušli među izvore za *Benešićev Rječnik*, najviše je uočljivo to da su preskočeni kajkavski pisci (Štoos, Marić, Goričanec, Lovrenčić, Kristijanović) i preporodni pisci koji su svoje književne opuse započeli na kajkavskom (Gaj,[15] Rakovac, Vukotinović). Njih Benešić jednostavno nije uključio u *Rječnik*. Tu možemo zaključiti da je za Benešića preporod značio književnost pisanu na zajedničkom književnom jeziku čija je gramatička osnovica štokavska. Pažljiv čitatelj mogao bi nam prigovoriti da tomu nije baš tako jer da je u *Popis* uključen Nemčićev *Kvas bez kruha* koji obiluje kajkavskim dijalozima, no i mi smo se toga sjetili te provjerili je li leksik iz tih dijaloga uključen u rječničku obradu. Uglavnom nije, o čem će biti više riječi u analizi korpusa iznutra.[16]

[14] Zanimljiv je Hammov komentar o građi *Benešićeva Rječnika*: »Mnogima će možda imponirati, što će po Rječniku vidjeti, kako su Hrvati – i čakavci, i kajkavci, i šćakavci i staroštokavci, ikavci i ekavci – dobro, k tomu davno prije Maretićeve Gramatike i stilistike i prije Broz-Ivekovićeva Rječnika hrvatskoga jezika, svladali novoštokavsko narječje koje ih povezuje s braćom u Bosni, u Hercegovini i Crnoj Gori i s braćom Srbima u Srbiji i Vojvodini i u nekim naseljima u Hrvatskoj« (Hamm 1985: XXXI).
Nama se ipak čini da književnici iz preporodne epohe nisu svojedobno pisali novoštokavštinom, ali ako za rječnik ekscerpiramo »prekrojen« jezik njihovih djela iz izdanja objavljenih pri koncu 19. stoljeća, mogli bismo steći takav dojam.

[15] Najpoznatija Gajeva *glogovkinja* »Horvatov szloga y zjedinenye…« (poslije poznata pod imenom *Još Horvatska nij' propala*) pisana je kajkavskim književnim jezikom i kajkavskim slovopisom, iako je naknadno *ilirizirana* (usp. Novak 2012: 336).

[16] Tu valja napomenuti da Benešić u predgovoru kaže da za *Rječnik* općenito nisu vađeni citati iz dramskih djela, osim iz Demetrove *Teute* i Preradovićeva *Kraljevića Marka*, jer da je iz dramskoga dijaloga »teško izvaditi podesno mjesto bez opširnoga citata, a osim toga govorni jezik drame često nije dovoljno precizan u izrazu« (Benešić u: Hamm 1985: XVII).

3.1.2. O mjesnim rubnicima i piscima koji su uključeni u *Rječnik*

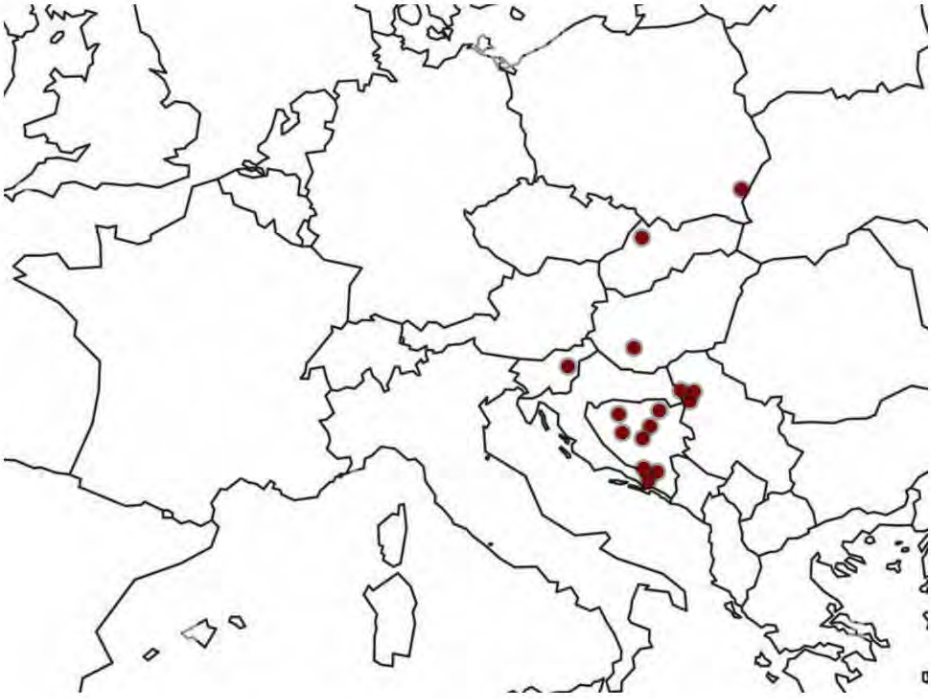
U poglavlju o metodologiji i ciljevima istraživanja najavili smo da ćemo istražiti u kojoj je mjeri ostvarena Benešićeva namjera da u svoj *Rječnik* uključi pisce »iz svih naših krajeva«. Istražili smo stoga odakle su rodom književnici i književnice, potonjih samo tri od 114 ukupno, čija djela ulaze u rječnički korpus.

Na temelju podataka koje smo prikupili izrađene su dvije karte: *Pisci u prostoru i vremenu* i *Pisci rođeni izvan granica današnje Hrvatske* koje se danas nalaze na mrežnim stranicama projekta *Benešićev Rječnik* (https://benesic.hazu.hr/).[17] Točkicama su na slijepim kartama označena mjesta rođenja pisaca zastupljenih u *Benešićevu Rječniku*, a kada se na njih pritisne mišem otvara se prozor u kojem piše ime ili imena pisaca rođenih u tom mjestu.

Karta 1. Pisci u prostoru i vremenu. Kartu je izradila Jelena Prekratić.

[17] Mjesto i vrijeme rođenja i smrti svih 114 književnika zastupljenih u *Benešićevu Rječniku* donosimo u Prilogu 1 na kraju ovoga rada.

Karta 2. Pisci rođeni izvan granica današnje Hrvatske. Kartu je izradila Jelena Prekratić.

Gledajući karte, možemo zaključiti da je Benešić relativno uspješno u svom *Rječniku* zastupio pisce iz gotovo svih hrvatskih krajeva, kao i nekoliko pisaca rođenih u današnjoj Bosni i Hercegovini te Republici Srbiji, uglavnom na području Srijema. Na Karti 1 upadaju u oči lakune u zadarskom kraju i u Istri, što je također zanimljiva tema. Izostavljeni su iz *Rječnika* Istrijani i Primorci: Mate Balota (Rakalj 1898. – Zagreb 1963.), Pere Ljubić (Vrbanj 1901. – Zagreb 1952.), Drago Gervais (Opatija 1904. – Sežana 1957.), Zvane Črnja (Žminj 1920. – Zagreb 1991.). Također na Benešićevu *Popisu* nema zadarskoga čakavskog pjesnika Zlatana Jakšića (Selca na Braču 1924. – Zadar 2007.), Trogiranina Julija Derossija (Trogir 1928. – Zadar 2010.), kao ni Marina Franičevića (Vrisnik, Hvar 1911. – Zagreb 1990.). Pretpostavljamo da nabrojeni autori, čiji književni opusi vremenski pripadaju razdoblju *Benešićeva Rječnika* – od preporoda do Ivana Gorana Kovačića – nisu dospjeli na Benešićev *Popis* upravo zbog čakavskoga izričaja na kojem su ostvareni. Vladan Desnica (Zadar 1905. – Zagreb 1967.), s druge strane, u *Rječnik* vjerojatno nije

uključen zato jer se u književnosti javlja od 1950-ih te izlazi iz predviđenoga vremenskog okvira.

Općenito gledano, na Benešićevu su se popisu našla najzvučnija imena hrvatske književnosti poput Dobriše Cesarića, Slavka Kolara, Ante Kovačića, Silvija Strahimira Kranjčevića, Miroslava Krleže, Janka Leskovara, Antuna Gustava Matoša, Vladimira Nazora, Milutina Cihlara Nehajeva, Vjenceslava Novaka, Augusta Šenoe, Tina Ujevića, Iva Vojnovića, kao i manje poznati književnici poput Tugomira Alaupovića, Nike Bartulovića, Ferde Becića, Jurja Carića, Stjepana Ilijaševića, Ivana Krnica, Milkana Lovinca itd. Među njima su, već smo spomenuli, svega tri žene: Ivana Brlić Mažuranić, Zdenka Marković i Adela Milčinović. Marije Jurić Zagorke, primjerice, uopće nema, iako je bila plodna književnica.

Benešiću je zacijelo, kao i antologičarima hrvatske književnosti, bilo lako, ili lakše, odabrati znamenite pisce, one koji su ušli u književni kanon, no takvih imena nema više od stotinu u spomenutu razdoblju hrvatske književnosti pa je tim zanimljivije pogledati koje je manje poznate pisce birao kao izvor građe za svoj *Rječnik*.

Prikupljajući podatke o mjestima rođenja pisaca s Benešićeva *Popisa*, primijetili smo da su mnogi manje poznati pisci rodom iz Slavonije, Baranje i Srijema, što nas ne čudi jer je jednom Iločaninu to uži i širi zavičaj.

Riječ je o ukupno 25 poznatijih i manje poznatih pisaca s toga područja koji čine gotovo četvrtinu korpusa *Benešićeva Rječnika*: Hugo Badalić iz Slavonskoga Broda; Slavko Batušić iz Novske; Živko Bertić iz Kukujevaca (Srijem, Srbija); Iso Cepelić iz Podravske Moslavine kod Miholjca; Dobriša Cesarić, Franjo Ciraki i Mato Hanžeković iz Požege; August Harambašić iz Donjeg Miholjca; Luka Ilić Oriovčanin iz Oriovca kod Slavonskoga Broda; Joza Ivakić iz Vinkovaca; Janko Jurković i Vilim Korajac iz Požege; Adam Kostelić iz Vukovara; braća Kozarac iz Vinkovaca; Zdenka Marković iz Požege; A. G. Matoš iz Tovarnika u Srijemu; Ilija Okrugić Sremac iz Srijemskih Karlovaca; Mijat Stojanović iz Babine Grede; Dragutin Tadijanović iz Rastušja kod Slavonskoga Broda; Janko Tombor iz Đakova; Josip Eugen Tomić iz Požege; Nikola Tordinac iz Đakova; Iso Velikanović iz Šida.

Na prvoj se karti jasno vidi da je na području Slavonije, Baranje i Srijema, kao i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, koncentracija pisaca dosta velika, a k

tome imamo i mjesta iz kojih potječe više književnika, na primjer, njih šest iz Požege. Zašto nas zanimaju ti podaci? Naime, htjeli smo provjeriti ima li u jeziku 25-orice spomenutih pisaca štokavskih leksičkih regionalizama i kako se prema njima Benešić odnosio – je li ih isključio iz *Rječnika* kao što je to često činio s čakavskim i kajkavskim primjerima (o čem će još biti govora), ili je taj leksik postao dijelom natukničkoga niza. Da bismo u golemoj rječničkoj građi dobili kakav-takav odgovor na postavljeno pitanje, svjesni njezine nesavršenosti odlučili smo se za sljedeću metodu: potražili smo na odabranu rječničkom tekstu (konkretno u 15. svesku *Benešićeva Rječnika*) natuknice koje su u *Rječnik* ušle isključivo zahvaljujući potvrdama iz djela 25-orice spomenutih slavonsko-baranjsko-srijemskih književnika.[18]

Takvih smo primjera našli dosta i donosimo ih u nastavku. Negdje su u pitanju čitave natuknice, drugdje pojedine neuobičajene porabe, frazeološke potvrde i prenesena značenja:

> **taki -a -o,** *takav*.
>
> Tako on njima – ali jao, brzo se za svoju šalu pokajao. Kao ose navalile na njega ženske glave! Ti taki, pa ti onaki, pa zar bi ti svoje dite u bili svit dao ... *(Bertić, Na velike škole, 1901, 6)*.

> **takija,** prilog, *odmah*.
>
> Ded, snašo, izvadi za gospodina i mene sajtlek rakije. Kako to nisi odma učinila? – Takija, – odvrati snaša i spusti se umah u pivnicu *(Kosor, Rasap, 1906, 34)*. — Ajde slušaj, sad ću ja tebi takija kazati sve *(Ivakić, Slavonija zemlja plemenita, 1936, 1)*.

> **tavan,** m.
>
> 3. *red*.[19]
>
> Zabuna gospodje Dese bila je u tom, što njen vjenčani drug nije mogao u jedan mah biti na dva mjesta. Na jednom je mjestu zbilja bio on: u gostionici »K zlatnom teletu«, gdje se je u veselu društvu kartao i tovario

[18] To, naravno, ne znači da se ti leksemi ne upotrebljavaju i u drugim, geografski udaljenijim govorima.

[19] Donosimo taj primjer jer značenje 'red, sloj' za leksički turcizam **tavan** pronalazimo u Benešićevu korpusu jedino u djelu Ise Velikanovića iz Šida. Drugim riječima, zahvaljujući toj potvrdi značenje 'red' za **tavan** ušlo je u *Benešićev Rječnik*.

u blagoutroblje po redu tavan vina, tavan kave *(Velikanović, Žena i vrag, 1924, 62)*.

tenfan -a -o, *koji je skuhan u umaku s vrhnjem*.

Eno dolaze ručkonoše. Nose jela, kuhano i pečeno, prženo i tenfano *(Stojanović, Slike, 1881, 100)*.

tobanja, f., *velika drvena posuda; kopanja*.

Krčevina tečevina! Krčevina tobanju puni ... *(Stojanović, Pučke pripoviedke i pjesme, 1867, 60)*. — Sve se sprema za put u košare i tobanje *(Stojanović, Pučke pripoviedke i pjesme, 1867, 107)*. — ... žitnica puna žita i brašna, tobanja puna kukuruza ... *(Stojanović, Slike, 1881, 60)*.

trenica, f., *naprava za ribanje tijesta, povrća i drugo, ribež*.

Od čiste sriede do uskrsa nejede se ni truna mrsna smoka. Reduša kuha [...] suhu ribu, suh sir, rezance posute utrenim na trenici suhim sirom, buzu *(Stojanović, Slike, 1881, 181/182)*.

trnka, f., *pčelinja košnica*.

... pred njim dvie ivanjčice jabuke i njekoliko busenâ vratiča, čim se uviek dobro natare iznutra natare prazna trnka (košnica), kad se roje pčele i sgrću o trnke *(Stojanović, Slike, 1881, 76)*.

trnovača, f., ovdje u frazi *šljiva trnovača* u značenju *vrsta šljive koja je dobra za proizvodnju rakije*.

U voćnjaku su i šljiviku šljive: zerdelije, trnovače crne i biele šljive; jabuke: livanjke, grovatuše, učešljine, pisine, okrugline, crvenike, paradije, zelenike, srčike ... *(Stojanović, Slike, 1881, 129)*.

trtlja, f., *trtina, zimzelen grm*.

Ograde je znao graditi, kano makar koji drugi susjed: tarabu, prokole, trtlju i živicu. Znao je orati, kopati, kositi, žeti, plašće i stogove i gamare djeti *(Stojanović, Slike, 1881, 109)*.

trudoljubiv -a -o, *koji se rado trudi*.

Sve bi selo zvalo staroga trgovca čičom Jovom, pa se stari ljudi još opominju, kako je čiča Jovo bio radin, trudoljubiv, prilježan, marljiv, štedljiv i podhvatan, a uza to čovjek pouzdan, tvrde rieči i vješt svomu poslu *(Stojanović, Slike, 1881, 177)*.

truljar, m., *probisvijet*, *protuha*.

Bio vašar u njekakvom selu. Sgrnula se svietina odkud nije. [...] Pod mehanom sjede dva truljara s litricom rakije. Ide litrica od ruke do ruke, od Todora do Živana sa »spasi bože! na spasenije!« *(Stojanović, Pučke pripoviedke i pjesme, 1867, 29)*.

truntati truntam, *teško i tromo se kretati, vući noge*.

Iza župnika truntaše stari zvonar sa blagoslovljenom vodom i šeširom župnikovim, a odmah iza zvonara išla je škrinja – mala djetinja škrinja – sabita od čamovih dasaka ... *(Bertić, Ženski udesi, 1902, 65)*.

Tucindan, m., *dan pred Badnjak*.

Njeke godine na Tucindan (dan pred Badnjak) dodje zastavnik k' nadporučniku i hvali se, kako mu je ugojen ćuran, da ga težega nema na blizu *(Stojanović, Slike, 1881, 64)*.

tutljo, m., *tupoglav čovjek*, *bedak*.

No čuješ, i nataroš je neki tutljo, kad to dopušta, – zlovoljno će i prezirno gospoja Fema *(Ivakić, Slavonija zemlja plemenita, 1936, 101)*.

ubardati ubardam.

1. *zadržati u sjećanju, upamtiti*.

»Evka, čedo moje, mudro mi se vladaj. Svatko neka te voli, al nitko da se s tobom pohvaliti ne može.« Tako joj kažu njeni roditelji, a ona je dobro ubardala te njihove riječi i nikada ih nije s pameti puštala *(Bertić, Ženski udesi, 1902, 104)*. — Kako je to opet ime, Bože mi prosti!? – govorio je. – Ne znam ga ni izgovorit, nit ću ga ubardat *(Ivakić, Slavonija zemlja plemenita, 1936, 92)*.

2. u frazi *Ubardat ćeš ti mene!* u značenju *pripremam osvetu*.

»»Jezik za zube! Znam ja, da nije kočijaš kriv već ti. Ubardat ćeš ti mene! Bit će tebi kao zecu, kad mu psi pravdu kroje.«« *(Cepelić, Malo šale – nešto zbilje, 1938, 199)*.

učešljina, f., *vrsta kisele jabuke*.

U voćnjaku su i šljiviku šljive: zerdelije, trnovače crne i biele šljive; jabuke: livanjke, grovatuše, učešljine, pisine, okrugline, crvenike, paradije, zelenike, srčike … *(Stojanović, Slike, 1881, 129)*.

ućudan -dna -dno, *koji je hirovite naravi*.

Bila sam stara djevojka ućudna i samovoljna pak džandrljiva (zavadljiva, grizljiva), a on mi se podao, pak ja gazda, a on šuša *(Stojanović, Slike, 1881, 92/93)*.

ulučiti ulučim, ovdje u frazi *ulučiti priliku* u značenju *uhvatiti, ugrabiti povoljan trenutak za što*.

Knjeginja Jaga isti onaj dan spremi se za put, i prije nego će leći spavati uluči priliku i obendjeluči knezu vino, što ga je pio za večerom *(Stojanović, Pučke pripoviedke i pjesme, 1867, 51)*. — Zastadoh umoran, a gospodje uluče priliku i uhvate me za ruke *(Velikanović, Srijemske priče, 1915, 40)*. — Ja ispusttio [sic!] uzde, a konj pametan ulučio priliku, stao i pase travu kraj ceste *(Velikanović, Srijemske priče, 1915, 151)*.

Doneseni primjeri, makar izvađeni samo iz jednoga rječničkog sveska, navode nas na pomisao da Benešiću u književnom jeziku koji leksički popisuje nisu smetali štokavski regionalizmi. Spomenuti primjeri, a može se pretpostaviti da ih ima još u preostalih 14 svezaka, kao i turcizmi kojima *Rječnik* obiluje (Hamm 1985: XXXI), a kojih je općenito najviše u štokavskim govorima, navode nas na zaključak da je u Benešića prisutan štokavski purizam, odnosno da je Benešić u svoj *Rječnik* hrvatske književnosti uključivao lokalizme ako su oni štokavske provenijencije.

Prije konačnih zaključaka napravit ćemo najavljenu analizu Benešićeva korpusa iznutra te istražiti koji su pisci u *Rječniku* najcitiraniji.

3.2. Benešićev korpus gledan *iznutra*

Kada se odmaknemo malko od popisa *Pisci i djela* iz kojih su uzimani citati i svoju pažnju usmjerimo na kartičnu građu na temelju koje zapravo nastaje *Benešićev Rječnik*, dobivamo ponešto drugačiju sliku. Već smo spomenuli da su podaci u prvobitnom *Popisu* (objavljenu 1985.) i na karticama u svojevrsnom neskladu zbog čega smo *Popis* u novim svescima *Rječnika* (13 – 15) u nekoliko navrata revidirali (vidi detaljnije u Filipović Petrović i Marković 2013: XI; *Popis pisaca i djela* 2022).

U ovom dijelu rada htjeli smo otkriti koji su pisci u *Rječniku* najcitiraniji, a to smo uspjeli zahvaljujući suvremenim tehnologijama. Od 15 dosad objavljenih svezaka *Rječnika* koji su skenirani i na kojima je proveden OCR (Optical Character Recognition = optičko prepoznavanje znakova) izradili smo korpus u alatu za pretragu višemilijunskih korpusa *Sketch Engine*, što nam je omogućilo da pobrojimo koliko se puta u Benešićevim svescima spominje pojedini autor s Benešićeva *Popisa pisaca i djela*, odnosno koliko su često citirani pojedini pisci u dosad objavljenim svescima. Prije nego prijeđemo na rezultate, moramo reći koja su »ograničenja« našega pristupa, iako ih ne smatramo stvarnim ograničavajućim čimbenikom. Naime, u naš elektronički korpus ušli su čitavi dosad objavljeni svesci pa tako i tekstovi predgovora u 1., 13., 14. i 15. svesku u kojima se također spominju prezimena autora te će rezultati naše pretrage biti uvećani za broj spomena prezimena autora u predgovorima. S obzirom na ukupne brojeve koje smo dobili, o čem će čitatelj uskoro i sam moći suditi, smatramo da odstupanja zbog spomena prezimena autora i u predgovorima nemaju statističko značenje i da ne kompromitiraju rezultat.

3.2.1. Koji su pisci (i djela im) najčešće citirani?

Naša je analiza pokazala da se u 15 dosad objavljenih svezaka nalazi oko 125 229 citata. Kažemo »oko« zbog već spomenute činjenice citiranja autora u predgovorima četirima svescima.

Navest ćemo sada redom petnaestak najcitiranijih autora s brojem spomena njihovih prezimena u *Benešićevu Rječniku* (1 – 15):

- August Šenoa – 9409

- Miroslav Krleža – 5718
- Antun Gustav Matoš – 4723
- Ante Kovačić – 4294
- Slavko Kolar – 4063
- Ksaver Šandor Gjalski – 3785
- Milutin Cihlar Nehajev – 3590
- Fra Grga Martić – 3202
- Janko Leskovar – 3192
- Josip Kozarac – 3065
- Josip Eugen Tomić – 3032
- Vjenceslav Novak – 2602
- Mato Hanžeković – 2543
- Vladimir Nazor – 2464
- Iso Cepelić – 2344
- Evgenij Kumičić – 2019

…

Citati iz djela ovdje nabrojenih književnika čine polovicu dosad objavljene rječničke građe. Važno je uočiti da su ti pisci, uz iznimku fra Grge Martića, citirani prema mlađim izdanjima s kraja 19. stoljeća i iz prve polovice 20. stoljeća (v. *Popis* 2013). Tako su i djela najcitiranijeg autora, Augusta Šenoe, citirana prema Binozinim izdanjima iz 30-ih godina 20. stoljeća, a ne prema prvim izdanjima iz druge polovice 19. stoljeća.

Sa suprotne strane popisa, navest ćemo tek kao zanimljivost, nalaze se književnici koji su u *Rječniku* citirani manje od sto puta: Branimir Livadić (9), Luka Ilić Oriovčanin (37), Antun Mihanović (46), Juraj Carić (51), Ivan Franjo Jukić (84).

Tu svakako valja imati na umu da nemaju svi književnici jednako velike opuse i da je primjerice Šenoa zastupljen u *Popisu* s 21 bibliografskom jedinicom, a Ivan Franjo Jukić s jednom. Logično je stoga da je Benešiću više citata bilo moguće ekscerpirati iz većih književničkih opusa poput Šenoina, Krležina, Matoševa, Kovačićeva…

Da se nadovežemo na prvi dio ovoga rada, pogledat ćemo u kojoj su mjeri u *Rječniku* zastupljeni preporodni pisci:

- Ivan Mažuranić i Fran Mažuranić – 2518[20]
- Petar Preradović – 1766
- Mirko Bogović – 1081
- Dimitrija Demeter – 1023
- Stanko Vraz – 730
- Antun Nemčić – 649
- Ivan Kukuljević Sakcinski – 395
- Antun Mihanović – 46

Ukupan je broj citata preporodnih pisaca 8208 i čini svega 6,5 % dosad objavljene rječničke građe. Kada malomu postotku citiranja dodamo Benešićevu uporabu izdanja preporodnih pisaca s kraja 19. stoljeća, a ne preporodnih izdanja u kojima su slovopis i jezik drugačiji, te potpunu isključenost kajkavskih djela koja su napisali i sami preporoditelji, moramo zaključiti da *Benešićev Rječnik* ne daje realnu sliku jezika preporodne epohe, bilo da na nju gledamo kao na pokret ili kao na razdoblje.

Osvrnut ćemo se i na zastupljenost citata slavonsko-baranjsko-srijemskih književnika u *Benešićevu Rječniku*. Oni čine 22 % dosad objavljene rječničke građe, odnosno petinu *Rječnika*.[21] Ne tvrdimo da svi ti pisci u svim svojim djelima upotrebljavaju regionalni ili lokalni štokavski leksik svojstven mjestima njihova rođenja i odrastanja, no pokazali smo u radu da takvih primjera ima. Neka iduća istraživanja otkrit će možda točnije koliko regionalnoga leksika sadrži *Benešićev Rječnik*, a mi smo ovim radom željeli skrenuti pažnju na to da su pisci s određenih područja današnje Hrvatske zastupljeniji u

[20] Zbog tehničkih ograničenja elektroničkih alata kojima smo se služili, mogli smo samo kumulativno istražiti koliko se puta javlja prezime Mažuranić u korpusu. Dobiven rezultat dakle predstavlja objedinjujući podatak za braću Mažuranić. Za istraživanje koje provodimo to ograničenje nije od velike važnosti i ne utječe na zaključke.

[21] Hugo Badalić – 304, Slavko Batušić – 1318, Živko Bertić – 675, Iso Cepelić – 2344, Dobriša Cesarić – 328, Franjo Ciraki – 513, Mato Hanžeković – 2543, August Harambašić – 1541, Luka Ilić Oriovčanin – 37, Joza Ivakić – 601, Janko Jurković – 1520, Vilim Korajac – 635, Adam Kostelić – 196, Ivan Kozarac – 1055, Zdenka Marković – 3065, A. G. Matoš – 4723, Ilija Okrugić Sremac – 311, Mijat Stojanović – 753, Dragutin Tadijanović – 346, Janko Tombor – 243, Josip Eugen Tomić – 3032, Nikola Tordinac – 834, Iso Velikanović – 878.

Benešićevu *Popisu* i u samoj rječničkoj obradi od pisaca s nekih drugih područja/narječja/govora. Naravno, opet naglašavamo da broj citata ovisi i o vrsti djela i o broju djela kojim je pojedini pisac u *Rječniku* zastupljen. Ako je u pitanju jedna pjesnička zbirka koja je ušla u korpus za rječnik (npr. Zaharova zbirka *Pjesme*), ili tek jedna pjesma (npr. Mihanovićeva *Lijepa naša domovina*), jasno je da ukupan broj citata ne može biti velik kao kada je u pitanju Šenoin roman *Kletva* koji u tri knjige obaseže 1127 stranica.

3.2.2. Prešućeni dio korpusa iliti treba li *vreču* baciti u *vreću*?

Zadnji dio analize korpusa *Benešićeva Rječnika* kratak je uvid u Benešićev odnos prema kajkavskom leksiku koji pronalazimo u mnogim odabranim djelima iz korpusa i čakavskom leksiku koji se povremeno u njemu javlja. Gore u radu spomenuli smo koje čakavske pisce i njihova djela Benešić uopće nije uključio u korpus za svoj *Rječnik*. Ovdje ćemo podsjetiti da u *Popis pisaca i djela* nisu uključeni ni mnogobrojni kajkavski naslovi, pa tako primjerice nema znamenite Galovićeve pjesničke zbirke *Z mojih bregov* ili Domjanićevih zbirki *Kipci i popevke*, *V suncu i senci*, *Po dragomu kraju*. Ti su autori u rječničkom korpusu zastupljeni isključivo s djelima pisanima standardnim jezikom (v. Schubert 2018). Vrijedi spomenuti da je neka djela koja sadrže kajkavski leksik Benešić tek deklarativno uključio u *Popis*, a da ih u *Rječniku* slabo (npr. Krležine *Balade Petrice Kerempuha*[22]), ili uopće ne citira (npr. Matošev *Hrastovački nokturno*,[23] Goranove *Ognje i rože*).

Promišljajući u ovom radu o donjem rječničkom vremenskom rubniku, preporodnim piscima i njihovim književnim djelima, ustvrdili smo da kajkavski preporodni naslovi nisu ušli na Benešićev *Popis* neovisno o tom jesu li im autori znameniti preporoditelji poput Ljudevita Gaja, Ljudevita Vukotinovića ili Dragutina Rakovca. Iz toga je razdoblja, doduše u svojem mlađem izdanju, u *Rječnik* uključeno tek jedno djelo koje sadrži kajkavske dijaloge – *Kvas bez kruha* Antuna Nemčića iz 1898. godine – leksik kojeg, u skladu

[22] Od ukupno 125 229 citata u 15 svezaka *Rječnika* svega 7 ih je iz Krležinih *Balada Petrice Kerempuha*.

[23] Matoševa pjesma *Hrastovački nokturno* koja se smatra začetnicom hrvatske dijalektne književnosti (one dvadesetostoljetne koja više nije pisana zajedničkim kajkavskim književnim jezikom koji se upotrebljavao do polovice 19. stoljeća, nego kojim od lokalnih pjesničkih kajkavskih idioma) nalazi se u knjizi *Novo iverje* iz 1900. godine.

s Benešićevim stavom o govornom jeziku drame, nije postao dijelom rječničkoga abecedarija.[24] Mahom se tu radi o primjerima koji se od hrvatskoga jezičnog standarda razlikuju fonološki i samim time su izrazito lokalno obojeni (*gespen* 'gospodin',[25] *jobed* 'objed', *bes* 'bijes', *gera* 'gora', *sesti* 'sjesti', *debre* 'dobro', *čižme* 'čizme', *jopec* 'opica'). S druge strane, valja imati na umu da Benešić u rječničku kartoteku uključuje primjere s ikavskim refleksom jata – npr. *sisti* 'sjesti', *siči* 'sjeći' (v. Nikolić-Hoyt 2013: VIII), iako su i oni lokalno obojeni.

Dovršavanjem *Benešićeva Rječnika* i radom na slovu V ponovo se aktualizirao problem kajkavskih leksičkih primjera na koje u korpusu relativno često nailazimo, a sudeći prema Benešićevim karticama nije predviđeno da postanu dijelom natukničkoga niza.[26] Riječ je o primjerima koji zorno svjedoče o kajkavskim fonološkim posebnostima poput fonema /č/, koji dolazi i na mjestu štokavskoga /ć/ i na mjestu štokavskoga /č/, te o poznatoj kajkavskoj fonološkoj pojavi – protetskome *v* koje dolazi ispred početnoga *u-* ili *o-*. Takve bi primjere iz korpusa, kada bi ih se uključilo u abecedarij, trebalo obraditi u zasebnim natuknicama iz korpusa, poput ikavizama ili riječi iz stranih jezika.

U nastavku donosimo tek nekoliko kajkavskih leksičkih potvrda s bogatim oprimjerenjima iz Benešićeva korpusa, a koje je on u obradi svojega *Rječnika*, čini se, planirao preskočiti. To su primjeri koje pronalazimo u elektroničkom rječničkom korpusu (Indigo), a nisu ekscerpirani na kartice. Donosimo ih u obliku u kojem bismo ih danas obradili za *Rječnik*:

> **vreča,** f., *vreća*.
>
> Kaj bu maček z iglom delal? / Bude maček vreču šival … *(Hrvatska narodna šala, 1923, 187)*. — … a ak javčeš ne čuje ban na Markovem Placu kaj mekeće koza v Stubici, niš ti natiskati isto tak ne daju, ak si svoje zahteve postavil kak da si vreču z buhami razvezal, se se je raskakalo na se strane … *(Krleža, Na rubu pameti, 1938, 240)*. — Jedno su popodne

[24] Spomenuli smo već Benešićevu odluku da neće ekscerpirati iz »govornog jezika drame« jer on po njegovu sudu nije dovoljno precizan u izrazu (Benešić u: Hamm 1985: XVII).

[25] Natuknica **gospon** 'gospodin' postoji u *Benešićevu Rječniku* i oprimjerena je citatima iz Matoša i Nazora.

[26] Primjere smo našli u digitaliziranom korpusu *Benešićeva Rječnika* koji se nalazi na Akademijinoj elektroničkoj platformi Indigo.

donijeli kukuruz, što je još ostao u košu, jer se maćeha tužila, da nema više za živad. »Obrunjite ga sega, pak ga denete vu vreča. S koša bi ga mogel još što opustiti.« *(Galović, Pripovijesti II, 1942, 165)*.

vudriti vudrim, *udariti*.

Poslušajte gospoda ... / Dvanajsta je vura vudrila ... / Čuvajte ognja ... / Čuvaj ga Bog i Marija ... / Dvanajsta je vura vudrila! *(Bogović, Pripovĕsti, 1859, 193/194)*. — »Zakaj išli bi Horvati prot Francuzu vojuvati..... / Bolje bi se z njim složiti, pak po vseh skup vudriti« *(Gjalski, Pod starimi krovovi, 1886, 21)*. — Poslušajte gospoda ... / Dvanaesta je vura vudrila ... / Čuvajte ognja ... / Čuvaj ga Bog i Marija ... /Dvanaesta je vura vudrila! *(Bogović, Pjesnička djela II, 1894, 248)*. — »Hodi Mar'ja v leskov grm, / Vtrgni tri let šibicu, / Vudri Židove čez glavu. / Židov postal kamenom.« *(Hrvatske narodne pjesme I, 1896, 472)*. — Od Ivice sam se naučio i onu lijepu i duhovitu pjesmu: »Hudri, vudri, in der stat, mađaronom štrik za vrat!« Obogaćen tolikim znanjem, mogao sam se mirne duše povratiti u Novi *(F. Mažuranić, Od zore do mraka, 1927, 49)*. — »Zakaj išli bi Horvati prot Francuzu vojuvati..... / Bolje bi se z njim složiti, pak po vseh skup vudriti« *(Gjalski, Pod starim krovovima, 1929, 20)*. — Gospon satnik, pokorno prosim, od opčine su štempl vudrili — — *(Krleža, Hrvatski bog Mars, 1933, 168)*. — Lugar je zločest ko zminja i nišče ga nemore videt a bil je i on Sirotinja. I tel Jožeka tuč ke krade. Ali jože se ni dal i vudril je s kalanico lugara i onda ftekl zvozom i z voli. V Jutro so prišli Žndari i otpeljaliso ga vrešt. Onda so još Gospon Velečasni rekli dasi ti fakin i da je Jože tat *(Goran, Dani gnjeva, 1936, 188)*. — … imala je apetit, da bi pojela i rutavog vraga s repom! Druga opet imala jezičinu, pa da je kolješ, ne će da šuti. (»Budeš li prestala lajati, vrag ti mater!« – »Ne bum i ne bum, dok je zera duše vu meni! Vudri, vudri, ti razbojnik, tolvaj, tat Kristušev!«) *(Kolar, Mi smo za pravicu, 1936, 72)*. — Na drugom kraju sajmišta orilo se prkosno i pijano urlanje kroz njisku usplahirenih konja i smijeh zavaljenih i raskuštranih glava: Nikom nije lepše neg je nam, / Same da je sečke kebilam ... / Vudri, vudri... vrag te skelil, / Kaj sam ti se ja zameril... *(Angjelinović, Nad gorama nad vodama, 1937, 102)*. — Pa kaj moremo? Mučimo i trpimo... Mora se trpeti! Nikom na svetu nije onak, kak bi sam štel. I onda nek se saki za sebe stara i bori!... Ti dakak toga nisi štel prerazmeti, nek si kakti pravi bik derekt vudril na derektora!... *(Kolar, Perom i drljačom, 1938, 279)*. — Batina je vendar v nezinoj ruki počela dobivati listje kak ružmarinska grana, po boti su počele cvetati rožice, klinčeci, fiolice i farbe kak na vuzmenoj pisanici, a cela hiža vudri dišati po temjanu kak da f cirkvi gospon biškup mešu služiju *(Matoš, Priče i impresije, 1940, 247)*.

vuglen, m., *ugljen*.

»Uglja! uglja! To viču nekud nategnuto i tiho, što nikako ne opominje na onaj zvučni, gromki oziv zagrebačkih uglienara: — Vuglena, bukovog vuglena! *(Krnic, Jedrina, 1916, 37)*. — Pet sem sinov imela – pet sinov, pet golubov plavih. Jožeka je zmrvil vuglen u Golubovcu, Grgi je v Amerike saki trag zginul, Tomaš je od griže i nevole sake druge vmrl, v Lepoglave je Ivek struhnul, a peti – ov Martin, naj ide *(Dončević, Bezimeni, 1945, 6)*. — Vuglenaaa . .. isuče iz sebe muklo, umorno produžujući ono »a« u nemoćan vapaj, i ne diže očiju s kolica pred sobom, kao da mu je svejedno hoće li ga ili ne će tko čuti *(Kaleb, Ponižene ulice, 1950, 18/19)*.

vuho, n., *uho*.

… Kad sem bil podaleko od dvora, spoznal me je neki vrag, i onda su počeli iz vsega glasa vikati: »Magjaron, magjaron« da me još sada vuha od vike bole.« *(Kukuljević, Dva Slavena, 1859, 120/121)*. — Kakav je to način dirati u purgarsko mirno društvo? šupi ga za vuho, mulca! *(Krleža, Hiljadu i jedna smrt, 1933, 272)*. — Naš Stubičan se fiži pogajal, kada ti za petram Božji počme pred vrati kusa cvileti, hoču reči javkati, tuliti i zdihavati kakti da joj šinter zub spukavati, vuha štucati ili kurtasti rep dati prihaja *(Matoš, Vidici i putovi, 1935, 206/207)*. — Vu vuhi mi pišči od slabine. Skoro ni z jezikom ne mrem gibati. Dejte mi kakvu jušicu, kaj si posrčem, onda vam bum povedal *(Miškina, Trakavica, 1935, 112)*. — Umiti se moraš, Imbra! Znaš kakov je župnik, da i za vuha zagleda ... *(Kolar, Mi smo za pravicu, 1936, 64)*. — Gdo tak neče nek mu buju: / tri lukne v terbuhu, / neg potkuje buhu, / neg mu pavuk zraste vu dlakavem vuhu! *(Krleža, Balade Petrice Kerempvha, 1936, 40/41)*. — Kak čuklava skolopendra svoj smardlivi žalec / jen hahar mi pika v vuho svoj žvepleni palec / da se im priznam, se zdiktjeram: »zbantuvani izdalec!« *(Krleža, Balade Petrice Kerempvha, 1936, 76)*. — Heči-peči nam na kruh ne buju mazali, a gda se krvava polka na vražnjih kolinah tancati mora, onda je najspametnejše debel za vuhmi biti i od sake buhe bumbrege ni trijeb hteti imeti *(Krleža, Na rubu pameti, 1938, 224)*. — Opet je bolše bilo v triperšpitalu regetati pod poplonom, neg šaku vu vuha rivati v Galiciji, od straha pred mašingeverom *(Krleža, Na rubu pameti, 1938, 226)*. — »Cveteju ti nokti, buš veliki gospon, al pak prebendar postal, buš dobil prebendu ili za vuho, fakin prekleti«! *(Krleža, Djetinjstvo u Agramu, 1952, 30)*.

Preskočeni su na karticama i primjeri iz korpusa koji bi obogatili lijevu rječničku stranu jednako kako ju obogaćuju gore spomenuti primjeri štokavskih regionalizama:

vuhnica, f., *dio ljudskoga ili životinjskoga uha*.

Kak klobase vu mesnice, svetom vodom s / škropilnice / škropil je taj Gespen kmete, / coparnice, / s kropom, z oljem, z žveplom, kervave vuhnice, / da su v nebu regetali si sveci … *(Krleža, Balade Petrice Kerempvha, 1936, 70)*.

ili

klapavuh, m., *onaj koji ima klempave uši*.

Kaj njemu more Dante al' danteovski duh, / kad je zato gluh presvetli klapavuh *(Krleža, Balade Petrice Kerempvha, 1936, 129)*.

Na kartice nisu ispisani ni drugi primjeri s protetskim *v*, primjerice *vulica*, *vun*, *vusnice*, *vusta*, *vuza*, *Vuzem*, koji se nalaze u odabranu korpusu, ali Benešić nije predvidio da se obrade u *Rječniku*.

U Predgovoru Benešić na neki način obrazlaže svoj odnos prema regionalnom leksiku i napominje da u *Rječnik* ulaze riječi *prema ukusu ekscerptora*, *po osjećaju* te da se unose *dobri provincijalizmi* (Benešić u: Hamm 1985: XV, XXIII, XXVI). Tu je jasno jedino to da nema jasnoga pravila o tom što je »dobar provincijalizam« i da je ta kategorija vrlo podložna čijem, u ovom slučaju Benešićevu subjektivnom sudu. Pokazali smo to sa štokavskim provincijalizmima koji su našli svoj put u natuknički niz, a sporadičnim uvidom[27] u objavljene sveske nailazimo na pokoji kajkavizam[28] poput leksema *črknja* 'crta, zarez', *čučica* 'kokoš', *penezi* 'novac', *kupica* 'čaša' ili čakavizam *besprikorno* 'besprijekorno', *boluhljav* 'boležljiv', *manovra* 'manevar'. Možemo samo zaključiti da se Benešić držao svojih subjektivnih načela pri izboru građe za rječnički abecedarij.

[27] Naime, iako se u prvom svesku rječnika (*a – burkati*) u popisu kratica nalaze kajk. za 'kajkavski' i čak. za 'čakavski', Benešić ih nije upotrijebio u prvih 12 svezaka koje je pripremio za objavu. Zato, da bismo dobili točan podatak o zastupljenosti dijalektizama u *Benešićevu Rječniku*, možemo samo »pješke« iščitavati *Rječnik* i prebrojiti takvu građu. Taj posao ostavljamo za sljedeću priliku.

[28] Tu ne ulazimo u to jesu li te riječi u kajkavski ušle iz stranih jezika.

ZAKLJUČAK

U radu smo analizirali odabrane dijelove književnoga korpusa na temelju kojega je ispisana kartoteka *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, poznatijeg kao *Benešićev Rječnik*. Taj se rječnik temelji na citatima iz djela stotinjak književnika iz stogodišnjega razdoblja hrvatske književnosti, a sredinom 20. stoljeća počeo ga je priređivati svestrani kulturni djelatnik Julije Benešić. Do 1990-ih objavljeno je prvih dvanaest svezaka, a od 2008. godine kada je obnovljen rad na njegovu završavanju, objavljena su još tri sveska (13 – 15), te je u Zavodu za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije nastavljen rad na dvama završnim svescima.

Benešićev Rječnik svojedobno je nastao s ciljem da ispuni književne leksičke praznine koje je u hrvatskoj leksikografiji ostavio Iveković–Brozov rječnik (1901.). Nas je stoga zanimalo u kojoj je mjeri Benešiću to pošlo za rukom, to jest, kojim se načelima vodio pri odabiru knjižne građe za svoj *Rječnik*, uzimajući u obzir da je dio građe naslijedio iz Nakladnoga zavoda Hrvatske.

Kako je riječ o golemu knjižnom korpusu koji se sastoji od 466 djela, a koji je nastajao u politički i jezično gledano turbulentnom stogodišnjem razdoblju, od preporoda do Ivana Gorana Kovačića, u ovom smo se radu morali zaustaviti na četirima pitanjima: koje je pisce s donjega vremenskog rubnika (iz razdoblja ilirizma) Benešić uvrstio u svoj korpus i u kojim izdanjima; je li se držao svojega u Predgovoru postavljena načela da u *Rječniku* trebaju biti zastupljeni pisci »iz svih naših krajeva«; koji su pisci u 15 dosad objavljenih svezaka najcitiraniji i ima li u *Benešićevu Rječniku* prešućenih dijelova korpusa te koji su to dijelovi.

Prvi dio naše analize proveden je na korpusu izvana (na popisu *Pisci i djela iz kojih su uzeti primjeri*) gdje smo istražili koji su preporodni pisci uključeni u *Popis*, a koji nisu, te koja su izdanja ilirskih pisaca citirana u *Rječniku* i s kojim reperkusijama. Pokazalo se da Benešić na hrvatski narodni preporod i ilirizam gleda kao na pokret u kojem je prevladala štokavska jezična koncepcija, a ne kao na razdoblje u kojem supostoji nekoliko hrvatskih jezičnih koncepcija. U skladu s tim, u svoj *Rječnik* nije uvrstio djela kajkavskih književnika napisana tridesetih godina 19. stoljeća pa ni ona koja su napisali istaknuti preporoditelji poput Ljudevita Gaja, Ljudevita Vukotinovića ili Dragutina Rakovca. Što se tiče izdanja književnika preporoditelja

koja su poslužila za ekscerpiranje citata, pokazalo se da su za *Benešićev Rječnik* odabrana mlađa izdanja s kraja 19. stoljeća, a ne prva »preporodna« izdanja, zbog čega u *Rječniku* izostaje realan pogled na književni leksik i jezik preporodne epohe.

Daljnjom analizom rječničkoga korpusa ustanovili smo da je 25-oro, od ukupno 114 autora uključenih u *Popis pisaca i djela*, rodom iz Slavonije, Baranje i Srijema, odnosno iz Benešićeva užega i širega štokavskog zavičaja. Pokazali smo da je iz djela tih književnika i književnica Benešić u svoj *Rječnik* uključio veći broj štokavskih regionalizama i lokalizama.

Prebacivši svoj fokus na rječnički korpus iznutra, izradili smo elektronički korpus dosad objavljenih svezaka (1 – 15) u alatu *Sketch Engine* kako bismo otkrili koje je pisce Benešić najviše citirao. Pokazalo se da je ovo petnaestak najcitiranijih autora: August Šenoa – 9409, Miroslav Krleža – 5718, Antun Gustav Matoš – 4723, Ante Kovačić – 4294, Slavko Kolar – 4063, Ksaver Šandor Gjalski – 3785, Milutin Cihlar Nehajev – 3590, fra Grga Martić – 3202, Janko Leskovar – 3192, Josip Kozarac – 3065, Josip Eugen Tomić – 3032, Vjenceslav Novak – 2602, Mato Hanžeković – 2543, Vladimir Nazor – 2464, Iso Cepelić – 2344, Evgenij Kumičić – 2019. Izračunali smo da citati iz djela najcitiranijih književnika zauzimaju polovicu dosad objavljene rječničke građe (od ukupno oko 125 229 citata), a napominjemo da su izdanja djela tih autora mahom ona sa samoga kraja 19. stoljeća i iz prve polovice 20. stoljeća, što će reći da *Benešićev Rječnik* najvjernije oslikava leksik i jezik toga razdoblja.

Istražili smo još ima li u *Benešićevu Rječniku* prešućenih pisaca i/ili djela iz stogodišnjega razdoblja hrvatske književnosti koje želi obuhvatiti te smo zaključili da Benešić u svoj *Rječnik*, osim kajkavskih ilirskih pisaca, nije uključio ni čakavske pjesnike iz prve polovice 20. stoljeća (primjerice Matu Balotu, Peru Ljubića, Dragu Gervaisa), ni kajkavske zbirke književnika koji su u to vrijeme pisali dvama idiomima (standardnojezičnim i kajkavskim), poput Domjanićevih ili Galovićevih kajkavskih zbirki poezije. Također smo zaključili da se neka djela nalaze na *Popisu pisaca i djela* samo deklarativno, a u *Rječniku* su malo ili nikako citirana (primjerice Krležine *Balade Petrice Kerempuha*).

Uključivanje štokavskih lokalizama iz djela autora slavonsko-baranjsko-srijemskih, a izostavljanje kajkavskoga i čakavskoga leksika iz korpusa *Bene-*

šićeva Rječnika u samoj rječničkoj obradi ukazuje na štokavski purizam koji je osim u Benešićevu bio prisutan i u Akademijinu te u Iveković–Brozovu rječniku.

Svjesni činjenice da je *Benešićev Rječnik* osmišljavan u drugom političkom vremenu smatramo da bi ga u smislu njegova abecedarija bilo najbolje završiti onako kako je prvotno zamišljen. Priželjkujemo ipak da će budući koncipatori rječnikâ hrvatske književnosti uzeti u obzir ukupnost njezina leksika.

IZVORI

Benešić, Julije. 1985. – 1990. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* (sv. 1–12). Ur. Hamm, Josip; Milan Moguš; Josip Vončina. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.

Benešić, Julije. 2013. – 2022. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* (sv. 13–15). Ur. Moguš, Milan; Anja Nikolić-Hoyt; Josip Vončina; Josip Bratulić; Marko Samardžija. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Demeter, Dimitrija. 1844. Teuta; tragedia u pet činah. *Doktora D. Demetra Dramatička pokušenja*. Dio 2. Beč: Narodna Matica.

Demeter, Dimitrija. 1891. *Teuta: tragedija u pet čina. Grobničko polje: pjesan*. Zagreb: Matica hrvatska.

Kartoteka slova V *Benešićeva Rječnika* pohranjena u Zavodu za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Mažuranić, Ivan. 1846. Smèrt Čengić-age od Ivana Mažuranića. *Iskra. Zabavni sastavci od više domorodnih spisateljah*. Izdao Ivan Havliček. Zagreb: Tiskom Ljudevita Gaja.

Mažuranić, Ivan. 1895. *Pjesme Ivana Mažuranića: sa slikom i autografom pjesnika ter sa fototipijom pjesnika na odru*. Izdao Vladimir Mažuranić. Zagreb: Tiskarski zavod Narodnih novina.

Nemčić, Antun. 1898. *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska.

Popis 1985. = Pisci i djela iz kojih su uzeti primjeri. 1985. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Hamm, Josip. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Sv. 1 (a – burkati), XXXIII–XXXIX.

Popis 2013. = Popis pisaca i djela iz kojih su uzimani citati. 2013. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Moguš, Milan; Anja Nikolić-Hoyt; Josip Vončina. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. 13. sv. (s – spužvast), XV–XXXIV.

Popis 2022. = Popis pisaca i djela iz kojih su uzimani citati. 2022. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Bratulić, Josip; Anja Nikolić-Hoyt; Marko Samardžija. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. 15. sv. (ta – uljudba), XV–XXXIV.

Vraz, Stanko. 1840. *Djulabie. Ljubezne ponude za Ljubicu od Stanke Vraza*. Zagreb: Tiskom Ljudevita Gaja.

Vraz, Stanko. 1880. *Izabrane pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska.

LITERATURA

Barac, Antun 1954. *Jugoslavenska književnost*. Zagreb: Matica hrvatska.

Benešićev rječnik. Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do Ivana Gorana Kovačića. https://benesic.hazu.hr/.

Filipović Petrović, Ivana; Bojana Marković. 2013. O revidiranju popisa pisaca i djela iz kojih su uzimani citati. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Moguš, Milan; Anja Nikolić-Hoyt; Josip Vončina. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. 13. sv. (s – spužvast), XI–XIV.

Hamm, Josip. 1985. Uvod. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Hamm, Josip. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Sv. 1 (a – burkati), IX–XXIX.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Gl. urednik Kragić, Bruno. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. https://www.enciklopedija.hr/

Jelčić, Dubravko. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*. Drugo, znatno prošireno izdanje. Zagreb: Naklada Pavičić.

Kilgarriff, Adam; Pavel Rychlý; Pavel Smrž; David Tugwell. The Sketch Engine. 2004. *Proceedings of the 11th EURALEX International Congress*, 105–116.

Matković, Marijan. 1985. Predgovor. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Hamm, Josip. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Sv. 1 (a – burkati), VII–VIII.

Nikolić-Hoyt, Anja. 2013. Predgovor. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Moguš, Milan; Anja Nikolić-Hoyt; Josip Vončina. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. 13. sv. (s – spužvast), I–X.

Nikolić-Hoyt, Anja. 2017a. Paralelne korpusne glose i dokumentacijski potencijal Benešićeva rječnika. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 29, 2, 69–90.

Nikolić-Hoyt, Anja. 2017b. Predgovor. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Moguš, Milan; Anja Nikolić-Hoyt. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. 14. sv. (spužvica – švrljuga), VII–XI.

Nikolić-Hoyt, Anja. 2022. Predgovor. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Bratulić, Josip; Anja Nikolić-Hoyt; Marko Samardžija. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. 15. sv. (ta – uljudba), VII–XIII.

Novak, Kristian. 2012. *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca. Jezične biografije Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskog*. Zagreb: Srednja Europa.

Putanec, Valentin. 1992. *Priručnik za proučavanje povijesti leksikografije*. Umnoženi rukopis.

Schubert, Bojana. 2018. Senjani u Benešićevu rječniku iliti o lijevoj strani Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića. *Zbornik radova 1. senjskog interdisciplinarnog simpozija »Zdravo ste nam, braćo, u kamenu Senju!« (nova čitanja)*. Ur. Vukelić, Ana. Senj: Grad Senj, 111–133.

Sketch Engine. http://www.sketchengine.eu

Šojat, Antun. 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske. Jezik stare kajkavske književnosti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Štebih Golub, Barbara. 2015. Kajkavski hrvatski književni jezik u 19. stoljeću. *Povijest hrvatskoga jezika. 4. knjiga: 19. stoljeće*. Gl. ur. Bičanić, Ante. Zagreb: Croatica, 113–157.

Zvonar, Ivan. 2006. Kajkavska književnost do preporoda u povijestima hrvatske književnosti. Ur. Jembrih, Alojz; Nikola Capar; Vladimir Poljanec. *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju. Zbornik radova s Okruglih stolova (znanstvenih kolokvija i skupova) u Krapini 2002. – 2006*. Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskog srca, 425–490.

SUMMARY

WHICH WRITERS DID BENEŠIĆ PREFER THE MOST? ON THE CORPUS OF BENEŠIĆ'S MONOLINGUAL DICTIONARY

The unfinished *Dictionary of Croatian Literary Language from the National Revival to I. G. Kovačić* by Benešić is based on quotes from nearly five hundred literary works written from the mid-19th to the mid-20th century. The authors, numbering over one hundred, and the works from which he would extract interesting lexical attestations and uses for his Dictionary, were selected by Julije Benešić himself in the 1940s.

This research is interested in several aspects. First, we want to know which authors from the lower chronological limit Benešić included in his *List of Writers and Works* and which he omitted. Next, we examine the extent to which Benešić actually excerpted quotes from all selected authors' works. During the processing of card materials, it became evident that some authors' works were heavily consulted (e.g., those from Krleža's *Kletva*), while quotes from others appear very rarely (e.g., those from Krleža's *Ballads of Petrica Kerempuh*). Finally, we wonder why certain parts of the corpus are omitted from the *Dictionary* – whether this is due to the author's oversight or due

to particular language attitudes and language ideologies of the time in which the *Dictionary* was being created.

Keywords: *Dictionary of Croatian Literary Language from the National Revival to I. G. Kovačić*, Julije Benešić, corpus, language attitudes, language ideology

Prilog. Vrijeme i mjesto rođenja i smrti svih 114 književnika čija su djela uključena u korpus *Benešićeva Rječnika*.

Ime i prezime pisca	Godine rođenja i smrti	Mjesto rođenja	Mjesto smrti
Tugomir Alaupović	1780. – 1958.	Dolac (kraj Travnika) (BIH)	Zagreb
Niko Andrijašević	1882. – 1951.	Gradac (kraj Ploča)	Sarajevo
Danko Angjelinović	1891. – 1963.	Makarska	Split
Hugo Badalić	1888. – 1985.	Slavonski Brod	Zagreb
Niko Bartulović	1890. – 1943.	Stari Grad na Hvaru	?
Slavko Batušić	1902. – 1979.	Novska	Zagreb
Ferdo Becić	1844. – 1916.	Przemyśl (Poljska)	Zagreb
Marin Bego	1881. – 1960.	Split	Zagreb
Milan Begović	1876. – 1948.	Vrlika	Zagreb
Živko Bertić	1875. – 1938.	Kukujevci (Srbija)	Beograd
Mirko Bogović	1816. – 1893.	Varaždin	Zagreb
Luka Botić	1830. – 1865.	Split	Đakovo
Ivana Brlić-Mažuranić	1874. – 1938.	Ogulin	Zagreb
Viktor Car Emin	1870. – 1963.	Kraj (kod Lovrana)	Opatija
Juraj Carić	1854. – 1927.	Svirče (na Hvaru)	Jelsa
Iso Cepelić	1880. – 1956.	Podravska Moslavina (kraj Donjeg Miholjca)	Osijek
August Cesarec	1893. – 1941.	Zagreb	Zagreb
Dobriša Cesarić	1902. – 1980.	Požega	Zagreb
Franjo Ciraki	1847. – 1912.	Požega	Požega
Olinko Delorko	1910. – 2000.	Split	Zagreb
Dimitrije Demeter	1811. – 1872.	Zagreb	Zagreb
Ivan Dežman	1841. – 1873.	Rijeka	Zagreb
Dragutin Domjanić	1875. – 1933.	Krče (kraj Sv. Ivana Zeline)	Zagreb

Ime i prezime pisca	Godine rođenja i smrti	Mjesto rođenja	Mjesto smrti
Ivan Dončević	1909. – 1982.	Trnava (kraj Garešnice)	Zagreb
Josip Draženović	1863. – 1942.	Stajnica (kraj Brinja)	Zagreb
Vilko Gabarić	1889. – 1915.	Maja (kraj Gline)	Zagreb
Fran Galović	1887. – 1914.	Peteranec	Radenkovići
Ksaver Šandor Gjalski	1854. – 1935.	Gredice	Gredice
Mato Hanžeković	1884. – 1955.	Požega	Zagreb
August Harambašić	1861. – 1911.	Donji Miholjac	Stenjevec
Franjo Horvat-Kiš	1876. – 1924.	Lobor	Zagreb
Jovan Hranilović	1855. – 1924.	Kričke (kraj Drniša)	Novi Sad
Luka Ilić Oriovčanin	1817. – 1878.	Oriovac	Novska
Stjepan Ilijašević	1814. – 1903.	Oriovac	Varaždin
Joza Ivakić	1879. – 1932.	Vinkovci	Zagreb
Rikard Jorgovanić	1853. – 1880.	Mali Tabor	Zagreb
Ivan Franjo Jukić	1818. – 1857.	Banja Luka (BIH)	Beč
Janko Jurković	1827. – 1889.	Požega	Zagreb
Vjekoslav Kaleb	1905. – 1996.	Tisno	Zagreb
Hasan Kikić	1905. – 1942.	Gradačac (BIH)	planina Čemernica
Slavko Kolar	1891. – 1963.	Palešnik (kraj Garešnice)	Zagreb
Vilim Korajac	1839. – 1899.	Kaptol (kraj Požege)	Zemun
Josip Kosor	1879. – 1961.	Trbounje (kraj Drniša)	Dubrovnik
Adam Kostelić	1880. – 1960.	Vukovar	Zagreb
Mato Košćina	1886. – ?	Janjina (na Pelješcu)	?
Ante Kovačić	1854. – 1889.	Celine (kraj Marije Gorice)	Stenjevec
Ivan Goran Kovačić	1913. – 1943.	Lukovdol	okolica Foče
Ivan Kozarac	1885. – 1910.	Vinkovci	Vinkovci

Ime i prezime pisca	Godine rođenja i smrti	Mjesto rođenja	Mjesto smrti
Josip Kozarac	1858. – 1906.	Vinkovci	Koprivnica
Silvije Strahimir Kranjčević	1865. – 1908.	Senj	Sarajevo
Gustav Krklec	1899. – 1977.	Udbinja (kraj Karlovca)	Zagreb
Miroslav Krleža	1893. – 1981.	Zagreb	Zagreb
Ivan Krnic	1878. – 1937.	Hrvatska Kostajnica	Delnice
Ivan Kukuljević Sakcinski	1816. – 1889.	Varaždin	Puhakovec (Hrvatsko zagorje)
Evgenij Kumičić	1850. – 1904.	Brseč (Istra)	Zagreb
Marcel Kušar	1858. – 1940.	Rab	Rab
Janko Leskovar	1861. – 1949.	Valentinovo	Valentinovo
Branimir Livadić	1871. – 1949.	Samobor	Zagreb
Milkan Lovinac	1873. – 1938.	Lovinac	Zagreb
Božo Lovrić	1881. – 1953.	Split	Prag
Ranko Marinković	1913. – 2001.	Komiža	Zagreb
Franjo Marković	1845. – 1914.	Križevci	Zagreb
Zdenka Marković	1884. – 1974.	Požega	Zagreb
fra Grga Martić	1822. – 1905.	Rastovača (kraj Posušja) (BIH)	Kreševo
Antun Gustav Matoš	1873. – 1914.	Tovarnik	Zagreb
Fran Mažuranić	1859. – 1928.	Novi Vinodolski	Beč
Ivan Mažuranić	1814. – 1890.	Novi Vinodolski	Zagreb
Antun Mihanović	1796. – 1861.	Zagreb	Novi Dvori (kraj Klanjca)
Adela Milčinović	1879. – 1968.	Sisak	New York
Andrija Milčinović	1877. – 1937.	Sisak	Zagreb
Mihovil Pavlek Miškina	1887. – 1942.	Đelekovec (kraj Koprivnice)	Nova Gradiška

Ime i prezime pisca	Godine rođenja i smrti	Mjesto rođenja	Mjesto smrti
Edhem Mulabdić	1865. – 1954.	Maglaj (BIH)	Sarajevo
Ahmed Muradbegović	1898. – 1972.	Gradačac (BIH)	Dubrovnik
Alija Nametak	1906. – 1987.	Mostar (BIH)	Sarajevo
Vladimir Nazor	1876. – 1949.	Postira (na Braču)	Zagreb
Milutin Cihlar Nehajev	1880. – 1931.	Senj	Zagreb
Antun Nemčić	1813. – 1849.	Edde (Mađarska)	Križevci
Mihovil Nikolić	1878. – 1951.	Kričke (kraj Drniša)	Zagreb
Vjenceslav Novak	1859. – 1905.	Senj	Zagreb
Milan Ogrizović	1877. – 1923.	Senj	Zagreb
Ilija Okrugić Sremac (Sriemac)	1827. – 1897.	Srijemski Karlovci (Srbija)	Petrovaradin
Osman Nuri Hadžić	1869. – 1937.	Mostar (BIH)	Beograd
Ivan Miličević	1868. – 1950.	Mostar (BIH)	Sarajevo
Andrija Palmović	1847. – 1882.	Rasinja (kraj Koprivnice)	Zagreb
Mihovil (Mihovio) Pavlinović	1831. – 1887.	Podgora	Podgora
Ivan Perkovac	1826. – 1871.	Harmina (kraj Brdovca)	Samobor
Luka Perković	1900. – 1948.	Krišpolje (Lika)	Klenovnik
Nikola Polić	1890. – 1960.	Pećine (kraj Sušaka)	Rijeka
Petar Preradović	1818. – 1872.	Grabrovnica	Fahrafeld (Austrija)
Mijat Stojanović	1818. – 1881.	Babina Greda	Zagreb
Đuro Sudeta	1903. – 1927.	Stara Ploščica (kraj Bjelovara)	Koprivnica
Petar Šegedin	1909. – 1998.	Žrnovo (Korčula)	Zagreb
August Šenoa	1838. – 1881.	Zagreb	Zagreb

Ime i prezime pisca	Godine rođenja i smrti	Mjesto rođenja	Mjesto smrti
Antun Branko Šimić	1898. – 1925.	Drinovci (BiH)	Zagreb
Dinko Šimunović	1873. – 1933.	Knin	Zagreb
Nikola Šop	1904. – 1982.	Jajce (BiH)	Zagreb
Dragutin Tadijanović	1905. – 2007.	Rastušje (kraj Slavonskoga Broda)	Zagreb
Janko Tombor	1825. – 1911.	Žilina (Slovačka)	Đakovo
Josip Eugen Tomić	1848. – 1906.	Požega	Zagreb
Nikola Tommaseo	1802. – 1874.	Šibenik	Firenca
Nikola Tordinac	1858. – 1888.	Đakovo	Đakovo
Vladimir Tresčec	1870. – 1932.	Topusko	Dubrovnik
Ante Tresić-Pavičić	1867. – 1949.	Vrbanj (na Hvaru)	Split
Ivan Trnski	1819. – 1910.	Stara Rača	Zagreb
Jure Turić	1861. – 1944.	Smiljan (kraj Gospića)	Zagreb
Tin Ujević	1891. – 1955.	Vrgorac	Zagreb
Adolf Veber-Tkalčević	1825. – 1889.	Bakar	Zagreb
Iso (Isa) Velikanović	1869. – 1940.	Šid (Srbija)	Zagreb
Vladimir Vidrić	1875. – 1909.	Zagreb	Zagreb
Mato Vodopić	1816. – 1893.	Dubrovnik	Dubrovnik
Ivo Vojnović	1857. – 1929.	Dubrovnik	Beograd
Stanko Vraz	1810. – 1851.	Cerovec (Slovenija)	Zagreb
Lavoslav Vukelić	1840. – 1879.	Gornji Kosinj	Sveti Križ Začretje
Ivan Zahar	1845. – 1907.	Zagreb	Zagreb